

ПІЧКУРОВА З.В.,

Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
старший викладач кафедри міжнародних
економічних відносин і бізнесу, к.е.н.

ГАЛА З.І.,

Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
студент

ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Анотація. У статті досліджено та узагальнено світовий досвід фінансової підтримки інноваційної діяльності. Розглянуто основні інструменти фінансування інноваційної діяльності, що використовуються в розвинених країнах світу. Обґрунтовано доцільність застосування альтернативних інструментів стимулювання інноваційної діяльності поряд із прямим державним фінансуванням.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний бізнес, фінансування, інвестиції, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР), конкурентоспроможність.

Аннотация. В статье исследован и обобщен мировой опыт финансовой поддержки инновационной деятельности. Рассмотрены основные инструменты финансирования инновационной деятельности, которые используются в развитых странах. Обоснована целесообразность использования альтернативных инструментов стимулирования инновационной деятельности наряду с прямым государственным финансированием.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационный бизнес, финансирование, инвестиции, научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки (НИОКР), конкурентоспособность.

Annotation. In this article the experience of the innovative activity world financial support was researched and generalized. Crucial instruments of innovative activity financing that are being used in the developed countries were reviewed. The practicability of alternative instruments for innovative activity stimulation along with the direct government financing are substantiated.

Keywords: innovations, innovative activity, innovative business, financing, investment, research and development (R&D), competitiveness.

Постановка проблеми. Визначальним фактором розвитку інноваційної діяльності в умовах формування конкурентоспроможної економіки, що базується на високотехнологічних розробках, є фінансування суб'єктів інноваційного бізнесу. Обмеженість державних фінансових ресурсів потребує використання альтернативних, і, водночас, ефективних джерел фінансування, здатних не тільки забезпечити покриття витрат на інноваційну діяльність, але й стимулювати та прискорювати її розвиток. В зв'язку з цим, доцільним є дослідження й обґрунтування практики розвинених країн щодо застосування різноманітних інструментів фінансової підтримки інноваційної діяльності з метою використання їх передового досвіду в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із фінансуванням наукових та науково-технічних розробок в межах державних цільових програм розглядали у своїх працях такі вчені, як В. Александрова, Л. Антонюк, Ю. Бажал, В. Гесць, А. Никифоров, А. Поручник, В. Савчук, О. Чернова та інші. Крім того, вивченню окремих аспектів інноваційної політики країн світу приділяли увагу такі автори, як А. Бердашкевич, О. Іваноньків, І. Космидайло, Л. Леонтьєв, О. Михайловська, З. Наджафов, І. Федоренко та багато інших. Разом з тим, окремим інструментам фінансової підтримки інноваційної діяльності в країнах світу приділяли увагу І. Власова, О. Жилінська, Н. Зінько, І. Климова, В. Коваленко, М. Мельник, Г. Скиба, С. Онишко, В. Чабан та інші дослідники інноваційних процесів. Водночас, враховуючи визначальний вплив фінансової підтримки на розвиток інноваційної діяльності, як визначального фактора підвищення конкурентоспроможності економіки, існує необхідність дослідження та узагальнення досвіду розвинених країн щодо використання сукупності фі-

нансових інструментів з метою застосування його окремих аспектів у межах реалізації основних засад інноваційної політики в Україні.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз досвіду розвинених країн щодо використання інструментів фінансової підтримки інноваційної діяльності, визначення оптимальної моделі фінансової підтримки суб'єктів інноваційного бізнесу та обґрунтування ефективності окремих її компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах формування конкурентоздатного ринку інноваційної продукції надзвичайно важливе значення має питання фінансування науково-технічних розробок, використання яких забезпечить в подальшому не лише повернення коштів, авансованих у інноваційну сферу, але й значне їх примноження. Можна погодитись із думкою П. Годосійчука про те, що скорочення внутрішніх витрат на дослідження і розробки призводить до деградації та розпаду науково-технічного потенціалу країни, оскільки за таких умов спостерігається скорочення чисельності й старіння наукових кадрів, погіршення матеріально-технічної бази науки [1, с. 12]. Відсутність дієвих механізмів фінансової підтримки інноваційної діяльності ускладнює процес перетворення унікальних ідей на конкурентоздатний продукт, а відтак, – автоматично відсторонює від інноваційної діяльності значний відсоток інноваційних підприємств, що не здатні до самофінансування. Дане питання є особливо актуальним в умовах циклічності фінансової кризи, що породжує значні сумніви та невпевненість у основних джерелах та суб'єктах фінансування інноваційної діяльності, а саме: державному секторі (державних цільових фондах та інноваційних підприємствах державного значення), бізнес- (комерційному) секторі (приватних підприємствах, «бізнес-ангелах», венчурних фондах тощо), науковому секторі (науково-дослідних центрах та товариствах, вищих навчальних закладах освіти, академіях наук тощо) та приватному (некомерційному) секторі.

Проблема вибору найбільш оптимальних інструментів підтримки інноваційної сфери обумовлена низкою причин, що не завжди мають економічний характер. Зокрема, визначальний вплив на вибір способів стимулювання інноваційної активності можуть здійснювати як рівень економічного розвитку країни, структура її промисловості, так і ступінь довіри до підприємств-новаторів, національні особливості та звичаї. Визначальний вплив на обсяги фінансування інноваційної сфери серед усіх факторів здійснюють сьогодні й наслідки світової фінансової кризи. Крім того, за будь-яких умов, недостатній рівень фінансування інноваційних проектів обумовлений також високим ступенем їх ризикованості.

Аналіз основних проблем, пов'язаних з підтримкою інноваційної діяльності в більшості країн світу показує, що на сьогодні питання фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт займають перше місце серед усіх інших перешкод, пов'язаних з їх проведенням, що демонструє згенерований показник розрахунку рівня критичності проблеми на 100% (як найбільш критичного рівня) (табл. 1).

Таблиця 1

Основні чинники впливу на проведення НДДКР у 2011 р. у світовому масштабі

№ п/п	Чинник впливу	Показник рівня критичності
1	Обмежене фінансування	37%
2	Час на розробку	34%
3	Конкуренція	33%
4	Співпраця	32%
5	Вимога економії витрат	29%
6	Інтелектуальна власність	22%
7	Скорочення висококваліфікованих кадрів	17%
8	Технологічні рішення	17%
9	Глобалізація	15%
10	Аутсорсинг	13%

Джерело: Офіційний звіт компанії «Battelle – The Business of Innovation» щодо поточних та прогнозованих витрат на НДДКР [2].

Водночас, сьогодні більшість розвинених країн світу, що обрали інноваційний шлях розвитку, виділяють значні кошти саме на фінансування інноваційних проектів та наукових розробок, що за-

безпечує їм провідні позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності за основними макроекономічними показниками навіть в умовах світової фінансової кризи. Дослідження обсягів державних витрат на НДДКР вказує на те, що більшості країн, які є лідерами щодо фінансування інноваційних проєктів, вдалося підвищити рівень своєї інноваційності та конкурентоспроможності за останні роки (табл. 2).

Таблиця 2

Зв'язок між витратами на НДДКР та рівнем конкурентоспроможності деяких країн світу

Країна	Витрати на НДДКР від ВВП (у % та млрд. дол. США) у 2011 році		Місце у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом		Місце у рейтингу за Глобальним індексом конкурентоспроможності	
			2011	2010	2011-2012	2010-2011
Ізраїль	4,2	9,4	14	23	22	24
Японія	3,3	144,1	20	13	9	6
Швеція	3,3	11,9	2	2	3	2
Фінляндія	3,1	6,3	5	6	4	7
Південна Корея	3,0	44,8	16	20	24	22
США	2,7	405,3	7	11	5	4
Австрія	2,5	8,3	19	21	19	18
Данія	2,4	5,1	6	5	8	9
ФРН	2,3	69,5	12	16	6	5
Швейцарія	2,3	7,5	1	4	1	1

Джерело: складено на основі даних: Офіційний звіт компанії «Battelle – The Business of Innovation» щодо поточних та прогнозованих витрат на НДДКР [2]; офіційний звіт (2011) «Insead – Business School of the World» щодо глобального інноваційного індексу [3]; Глобальний індекс конкурентоспроможності країн 2011-2012 та 2010-2011 [4].

Крім досліджуваних нами десяти країн, провідні позиції за показниками витрат на НДДКР займають також Тайвань (2,3% від ВВП), Ісландія (2,3%), Сінгапур (2,2%), Франція (1,9%), Канада (1,8%) та Велика Британія (1,7%). Хоча відсоток їх витрат на НДДКР нижчий порівняно із десяткою лідерів, фінансування інноваційних проєктів та розробок у вартісному вираженні є значним, що підтверджує усвідомлення ними значення інвестиційної складової інноваційного розвитку. Наведені вище дані демонструють також відносну відмінність між показниками витрат країн на НДДКР та основними показниками інноваційності, яка проявляється, головним чином, у основних тенденціях розвитку ринку високотехнологічної продукції початку ХХІ століття. Рівень інноваційного розвитку країни сьогодні не завжди нерозривно пов'язаний лише з кількісними показниками динаміки науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Науково-технічний прогрес значно розширив економічну сутність інновацій, які сьогодні включають як інновації бізнес-середовища, так і екологічні інновації, інновації соціальної сфери тощо. До уваги слід також взяти той факт, що Глобальний інноваційний індекс та Глобальний індекс конкурентоспроможності включають 80 та 100+ субпоказників інноваційного розвитку відповідно, що й визначає варіативність місць країн в обох наведених рейтингах. Зокрема, такі країни, як Швейцарія, Швеція, Сінгапур, Фінляндія, Данія, США та Нідерланди хоча і є лідерами в десятці двох вищезгаданих рейтингів протягом останніх трьох років, проте періодично змінюють свої позиції.

Разом з тим, ефективність інвестиційної складової інноваційного розвитку країн визначається, насамперед, її розгалуженою структурою, в якій державне фінансування виконує регулюючу та допоміжну функцію. Сьогодні основними джерелами фінансування інноваційної діяльності в більшості країн-інноваторів виступають:

- приватний (некомерційний) сектор;

- державний сектор, що забезпечує пряму (цільові грошові кошти із державних фондів підтримки інноваційної діяльності та державного бюджету) та непрямую (через податкові пільги та інші стимули) державну підтримку;
- освітній сектор – ВНЗ, наукові товариства, об'єднання, академії тощо;
- бізнес- (комерційний) сектор – ТНК, малі, середні та великі підприємства тощо.

Серед наявних джерел фінансування інноваційної діяльності в розвинених країнах слід відмітити ключову роль бізнес-сектору, на який припадає переважна більшість всіх інвестицій в інноваційну сферу. Разом з тим, доля держави у фінансуванні інноваційних проектів є надзвичайно низькою у порівнянні як із долею бізнес-сектору, так і з приватним та освітнім сектором (див. рис. 1).

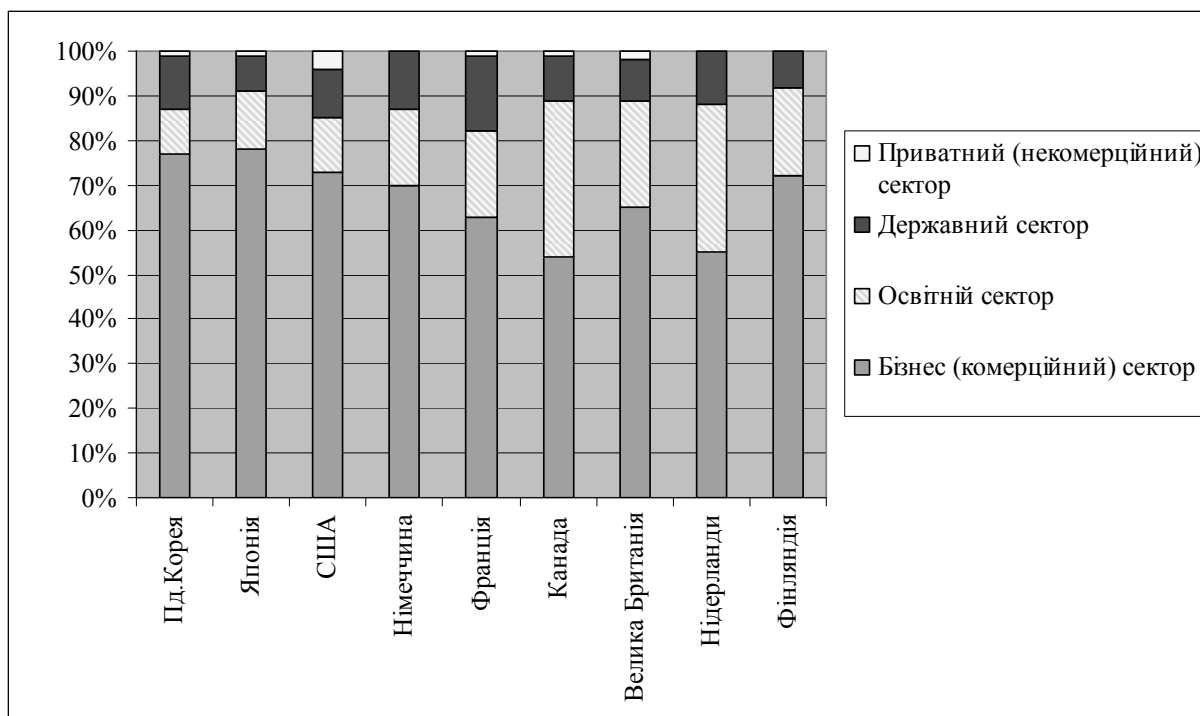

Рис. 1. Розподіл джерел фінансування НДДКР за основними секторами фінансування серед країн-лідерів інноваційної діяльності (2010)

Джерело: складено на основі даних Звіту Організації Економічного Співробітництва та Розвитку про витрати на НДДКР за секторами фінансування [5].

Дана тенденція пояснюється в першу чергу тим, що в економічно розвинених країнах фінансова підтримка інноваційних проектів з боку держави, як правило, використовується виключно на проекти стратегічного, національного значення, реалізація яких матиме довгостроковий економічний ефект. Проте, невірним є недооцінювання ролі держави у підтримці та сприянні інноваційній активності. Хоча, як зазначалось, обсяги державного фінансування в більшості країн є незначними, роль держави полягає у створенні та забезпеченні сприятливих умов для ефективної та безперешкодної діяльності агентів ринку інноваційної продукції. Ці умови пов'язані, насамперед, у створенні сприятливого законодавства, зокрема податкового, яке стимулює інноваційну активність кожного окремого генератора інновацій. Крім того, державне стимулювання може проявлятися також у спрощенні юридичної реєстрації підприємця-інноватора та всіх інших процедур, які виникають у процесі його діяльності (сплаті податків, веденні різного роду ділової документації тощо), у зменшенні податкового тягара, створенні пільг для інноваційних підприємств, страхуванні інноваційних ризиків тощо.

Усвідомлення ефективності та доцільності фінансування з боку комерційних структур спостерігається в тому числі серед країн ЄС, які відповідно до цілей Лісабонського договору від 2009 р., взяли на себе зобов'язання до 2010 року збільшити витрати на НДДКР до 3% від ВВП, при чому 2/3 цих витрат було відведено інвестиціям не державного, а бізнес- (комерційного) сектору [6]. Виконання даного зобов'язання щодо дотримання зазначеної структури джерел фінансування інноваційної діяльності сьогодні спостерігається серед країн-інноваційних лідерів, де в середньому близько 67% інвестицій належить бізнес (комерційному) сектору, а від освітнього, державного та приватного (некомерційного) секторів надходить в середньому по 20%, 11% та 2% інвестицій відповідно (див. рис. 1).

Окрім безпосереднього державного фінансування, на сьогодні відомий ряд альтернативних методів та інструментів фінансової підтримки та стимулювання інноваційної діяльності, що використовуються в розвинутих країнах і які, здебільшого, реалізуються через податкову систему. В зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розглянути деякі з найбільш ефективних та широко вживаних інструментів непрямого фінансування інноваційної сфери.

Подвійний ефект в умовах високої ризикованості інноваційних проектів має такий інструмент непрямого фінансування, як *гарантування позик*, що надаються суб'єктам інноваційного бізнесу під гарантійне покриття на певний строк. З одного боку, гарантії надають суб'єктам інноваційної діяльності розширені можливості для реалізації комерційних ідей, а з іншого – дозволяють кредиторам ефективно використовувати власні кошти без ризику їх неповернення. Даний спосіб підтримки інноваційної діяльності набув поширення в таких країнах, як Німеччина, Франція, Канада, Велика Британія тощо.

В свою чергу, *пільгове кредитування інноваційного підприємництва* є особливо ефективним для малих підприємств та дозволяє отримати позику на значний строк під пільгові відсотки для виконання певних видів інноваційної діяльності, зокрема, для створення нових конкурентоздатних технологій та нових видів інноваційної продукції на основі технологічної кооперації та спеціалізації окремих суб'єктів малого бізнесу. Яскравим прикладом даного методу підтримки інноваційного напрямку розвитку економіки країни виступають Франція та Японія. В Японії здійсненням пільгового фінансування займаються три спеціалізовані інституції: Банк Соко-Чукин, Фінансова корпорація малого бізнесу та Національна фінансова корпорація, які функціонують під егідою Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості Японії.

У якості інструмента непрямої фінансової підтримки інноваційної діяльності виступають також *податкові пільги*, які застосовуються переважно у трьох основних формах:

- 1) повне звільнення від сплати податків на певний строк;
- 2) запровадження занижених податкових ставок для оподаткування прибутку;
- 3) оподаткування прибутку за прогресивною ставкою.

Так, у Франції різноманітні пільги передбачено для акціонерних товариств. Зокрема, в перші два роки своєї діяльності вони повністю звільняються від оподаткування, за третій рік оподаткованню підлягає лише 25 % доходу, четвертий – 50%, п'ятий – 75%, і тільки починаючи з шостого року, оподатковують усі 100% доходу [7, с. 44]. Крім Франції, податкові пільги широко використовуються також в Австрії, Бельгії, Великобританії, Голландії, Ірландії, Іспанії, Канаді, Німеччині, США, Японії та Швеції.

Крім того, податкові пільги можуть надаватись суб'єктам інноваційного бізнесу у формі податкового списання (зменшення оподаткованого доходу) та податкового кредиту (зменшення суми податкового зобов'язання). В Канаді, Великій Британії, Ірландії, Туреччині та Франції розмір податкового кредиту залежить від обсягів понесених витрат на НДДКР. Так, у Великій Британії розмір податкового кредиту становить 150% для малих та середніх підприємств та 100% для великих, в Канаді цей показник становить 10-25%, в Ірландії – 20%. У Франції податкові кредити встановлюються у розмірі 20 % витрат від НДДКР та 40 % від обсягу їх зростання порівняно із середнім значенням за останні два роки [8, с. 303]. В Бельгії, Норвегії, Австрії, Португалії, США, Італії та Іспанії функціонують податкові знижки, які визначаються в залежності від понесених витрат підприємства на НДДКР за рік. При цьому, в Австрії ця норма дорівнює 200%, до того ж, оподатковуваний прибуток підприємства додатково зменшується ще на 35% від обсягу витрат на НДДКР, які перевищують середній рівень таких витрат за три попередні роки [9, с. 77]. В Туреччині сума податок з доходу сплачується без нарахування відсотків.

Ще одним інструментом фінансової підтримки інноваційної діяльності є *встановлення пільгового режиму амортизаційних відрахувань*, що передбачає визначення спеціальних норм таких відрахувань, що дозволяє суб'єктам інноваційного бізнесу здійснювати модернізацію виробництва з метою підвищення його ефективності. Даний інструмент непрямого фінансування інноваційної діяльності широко використовується в Німеччині, Японії та Швеції.

Створення резервних фондів інвестицій як метод непрямого регулювання інноваційної діяльності, що використовується, зокрема, у Швеції, Німеччині, Японії, передбачає встановлення розміру відрахувань з прибутку інноваційних підприємств до резервного фонду. Позитивний вплив даного інструменту полягає в тому, що резервний фонд є вільним від оподаткування.

Банківське кредитування інноваційної діяльності, якому на нашу думку, повинна відводитись визначальна роль в умовах ринкової економіки, в зв'язку з концентрацією значних обсягів фінансових ресурсів у банківській сфері та доведеною досвідом розвинутих країн ефективністю інвестицій з

боку комерційного сектору. Цей інструмент фінансування інноваційної діяльності особливо поширений в країнах ЄС, що обумовлено посиленням фінансової та ринкової конкуренції між окремими банками та можливістю надання високоліквідних ресурсів потенційним інвесторам.

Слід також зазначити про роль *венчурного капіталу* у фінансуванні інновацій: саме він робить можливим існування венчурних фондів, які є одним із основних джерел фінансування інноваційної діяльності в ряді розвинених країн світу. Зокрема, у світі існує 10 найбільш потужних венчурних фондів, які надають першочергову допомогу високоризикованим підприємствам (переважно на початку їх діяльності): 1) «Accel Partners» (США); 2) «Softbank» (Японія); 3) «Index Ventures» (Швейцарія); 4) «Sequoia Capital» (США); 5) «Kleiner Perkins Caufield & Byers» (США); 6) «DCM» (США, Китай, Японія); 7) «Insight Venture Partners» (США); 8) «Draper Fisher Jurveston» (США); 9) «Sofinnova Partners» (США); 10) «Matrix Partners» (США) [10].

Висновки. В умовах формування конкурентоспроможної економіки, заснованої на нововведеннях, визначальний вплив мають фінансові механізми регулювання інноваційної діяльності, які є фундаментом та рушійною силою її розвитку. Досвід розвинених країн свідчить про те, що сьогодні особливу увагу слід приділяти саме непрямим інструментам підтримки інноваційної діяльності, які, на відміну від прямого державного фінансування, є більш потужним стимулом до активізації інноваційних процесів та дозволяють об'єктивно визначити підстави й умови надання фінансової допомоги кожному суб'єкту інноваційної діяльності. В зв'язку з цим, існує нагальна необхідність для кожної країни у створенні сприятливих умов для здійснення інвестицій в інноваційну сферу саме з боку суб'єктів комерційного сектору. При цьому, не слід зменшувати ролі бюджетних дотацій у стимулюванні інноваційної діяльності, які, на нашу думку, виправдовують себе, насамперед, у разі підтримки інноваційних проектів у галузі пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій, визначених на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Тодосийчук А.В. Прогнозирование влияния науки и инноваций на промышленный рост / А.В. Тодосийчук // Науковедение. – 2002. – № 2. – С. 8–30.
2. 2011 Global R&D Funding Forecast [Електронний ресурс] / «Battelle – The Business of Innovation». – Режим доступу: <http://www.battelle.org/aboutus/rd/2011.pdf>
3. The Global Innovation Index 2011 [Електронний ресурс] / The Business School of the World. – Режим доступу: http://www.globalinnovationindex.org/gii/GII%20COMPLETE_PRINTWEB.pdf
4. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_CompetitivenessIndexRanking_2011-12.pdf
5. Офіційний сайт Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (Research and Development Statistics by OECD) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_FUNDS
6. An analysis of the development of R&D expenditure at regional level in the light of the 3% target [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kina24050enn.pdf
7. Скиба Г.В. Механізми та методи державної підтримки інноваційної діяльності підприємств України з урахуванням іноземного досвіду // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – Т. 3. – С. 43-46.
8. Коваленко В., Мельник М. Зарубіжний досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 300-307.
9. Жилінська О. Проблеми фіскального стимулювання розвитку інноваційного підприємництва в Україні / О. Жилінська, Д. Чеберкус // Банківська справа. – 2005. – № 6 (66). – С. 77-78.
10. Where innovations meet the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.redherring.com>